

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 74 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 74 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

REVANİ'NİN GAZELLERİNDE AY THE MOON IN THE ODES OF REVANI

Mehmet ÖZDEMİR*

Öz

Dünya'nın uydusu olan ve dokuz kat feleğin birinci tabakasından bulunan Ay, divan şiirinde kullanılan önemli kozmik unsurlardandır. Dünya etrafında 29,5 günlük devrini yaparken hilal, yarım ay ve dolunay şekilleri; parlaklığı ve dünyayı aydınlatması, yüzeyinde bulunan lekeler, rengi, diğer kozmik unsurlarla münasebeti ve bu münasebetlerin insan üzerindeki etkisi olduğu düşüncesi gibi birçok yönü şairlerin muhayyilesinde bir karşılık bulur. Divan şiirinde bu kozmik unsur son derece zengin bir kullanım çeşitliliğine sahiptir, hatta âşık-sevgili münasebeti anlatılırken başvurulan en önemli kozmik kavramın ay olduğu söylene yeridir. Özellikle sevgiliyle özdeşleştirilerek sevgilinin kendisi, yüzü, yanağı, alnı, kaşı gibi unsurları ayın çeşitli evrelerine benzetilir. Bunun yanı sıra âşıkla ilgili olarak kurulan benzetmelerde de âşığın kendisi, âşığın boyu, göğsünde bulunan yara, zayıflıktan dolayı dışarıdan görünen omurga kemikleriyle benzerlik ilişkisi içinde aydan faydalandığı görülmektedir. Söz konusu benzetmeler içinde ayın en çok kullanılan yönü hilal, yarım ay, dolunay gibi şekil özellikleridir. Biz de bu düşünceden hareketle Revani'nin gazellerinde ay kavramının kullanım özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Revânî, Gazel, Kozmik Unsurlar, Ay.

Abstract

The moon, which is the satellite of the Earth, and which revolves in the first layer of the nine felek (i. e. sky), is one of the important cosmic elements used in Divan Poetry. With its various forms such as crescent, half-moon and full-moon during its 29.5-day cycle around the world, the Moon has its place in the imaginations of many poets with its many aspects, such as its brightness and illumination on the world, the stains on its surface, its color, relation with other cosmic elements, and with the idea that these relations have effects on human beings. It is possible to argue that this cosmic element has an extremely rich variety of use in divan poetry, and is even the most important cosmic concept used when explaining "the lover and the loved" relation. Especially when it is identified with the lover, the elements, such as the lover himself/herself, his/her face, cheek, face, and eyebrow are likened to various stages of the moon. Also, in the analogies established in relation with the lover, it is seen that the Moon has been made use of in relation with the lover himself/herself, the height of the lover, the wound in his/her chest, and with the similarity with the spinal bones visible from the outside because of weakness. Among these analogies, the most frequently used aspect of the Moon is the shape characteristics, such as crescent, half-moon, and full-moon. Based on this, we tried to reveal the usage characteristics of the concept of Moon in Revani's odes.

Keywords: Revani, Ode, Cosmic Elements, The Moon.

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 0000-0003-2879-655X

GİRİŞ

Divan şiirinde evren sistemiyle ilgili görüşlerin temelini, Batlamyus'un Dünya'yı merkeze alan görüşü oluşturur. İbrahim Hakkı Hazretleri Marifetnâme adlı eserinde felek tabakalarını anlatırken feleklerin soğan kabuğu gibi birbirini kuşatan küreler hâlinde olduğunu ve dokuz kattan meydana geldiğini ifade eder. Bu felek katları dıştan içe doğru dokuzuncu kat Atlas Feleği, sekizinci kat Burçlar Feleği, yedinci kat Zühâl (Satürn), altıncı kat Müşteri (Jüpiter), beşinci kat Merih (Mars), dördüncü kat Şems (Güneş), üçüncü kat Zühre (Venüs), ikinci kat Utarit (Merkür) ve birinci kat Kamer (Ay) feleği şeklinde sıralanır (İbrahim Hakkı, 2012, 113-114). Söz konusu feleklerin merkezinde Dünya bulunur ve diğer gezegenler Dünya'nın etrafında döner (Tez, 2009, 29).

Birinci felekte bulunan Ay, hemen her türlü özelliği münasebetiyle divan şiirinde adından çokça söz edilen gök cisimlerindedir. Hem kendi etrafında hem de Dünya etrafında dönüş hareketi yapan Ay, Dünya etrafındaki dönüşünü 29,5 günde tamamlar. Madenî bir ayna gibi karanlık ve kesif olan Ay, yuvarlak bir top şeklindedir ve yüzeyine yansıyan ışığı başka bir tarafa yansıtmaya müsait yapıdadır. Güneş'ten gelen ışığın Ay'ın yüzeyinde artıp azalması münasebetiyle de hilal, yarım ay ve dolunay şekilleri gözlemlenebilir hâle gelir (Hakkı, 2012, 163-166). Ay'ın Dünya etrafında dönerken aldığı şekiller, parlaklığı, dünyayı aydınlatması, yüzeyinde bulunan lekeler, rengi, dönüşü esnasında diğer kozmik unsurlarla olan münasebetinin insanlar üzerinde etkili olduğu düşüncesi vb. yönlerden bu kozmik unsur, divan şairinin muhayyilesinde çeşitli karşılıklar bulur. Özellikle sevgili-âşık münasebeti anlatılırken başvurulan en önemli unsur aydır. Şair, özellikle sevgilinin kaş, göz, yanak, alın gibi uzuvlarını, kullandığı süs eşyalarını, tavırlarını bu kozmik unsurla, yani ay vasıtasıyla anlatma yoluna gider. İkinci olarak âşığın boyu, kemikleri, kolu, göğsünde bulunan dâğ yarası da ay ile âşık arasında ilgi kurmak için kullanılan unsurlardır. Bunlardan başka kimi zaman âşık ve sevgilinin kullandığı başlık, ayakkabı demiri, çadır, düğme, halhal vb. eşyalar kimi zaman da günlük hayatta kullanılan taş, halka, kabza, mum, nal, saat, yatak, bayrak, kayık vb. unsurlarla ay arasında bir ilgi kurulduğu görülmektedir. Belki birçoğu kalıplaşmış bir kullanıma sahipken bile divan şairleri orijinal yaklaşımlarla ay kavramını şiirlerinde işlerler. Dolayısıyla divan şiirinde ayın kullanım özellikleri incelendiğinde farklı bakış açılarını görmek ve kozmik âlemin sosyal hayat üzerindeki etkilerini tespit etmek mümkündür. Bu çalışmada ayın kullanım özellikleri sevgili, âşık ve bunlar dışındaki unsurlarla kurulan ilgiler bakımından incelenecektir.

1. Sevgiliyle İlgisi Bakımından Ay

Sevgilinin yüzü, birçok güzellik unsurunu bünyesinde barındırır. Aya benzetilen yanak ve alın, şekil bakımından hilale benzetilen kaş, nergise benzetilen süzgün bakışlı göz, ayın etrafındaki haleye veya Kur'ân yazısına benzetilen ayva tüyleri, goncaya benzetilen ağız, lal taşına ve ölümsüzlük suyuna benzetilen dudaklar, inciye benzetilen dişler, siyahlığı yönüyle birçok benzetmeye konu olan ben yüzdeki önemli güzellik unsurlarındandır. Elbette yüz ve yüzdeki unsurlarla ilgili benzetmeler bunlarla sınırlı değildir. Biz burada sevgilinin yüzüne verilen önemi göstermek açısından birkaç tanesine değindik.

Divan şiiri bağlamında, sevgilinin yüzü ve yüzünde bulunan unsurlarla en çok ilişkilendirilen kavramın ay olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Revânî'nin gazellerinde de "meh-rûy, meh-rû, kamer-çihre, mâh-likâ" gibi kelime ve terkiplerle sevgiliye ve sevgilinin yüzündeki unsurlara işaret edilir¹. Revânî aşağıdaki beytinde sevgilinin güzellik unsurlarından birkaçını sıralar. Buna göre sevgilinin yüzü ay, ayva tüyleri ayın etrafındaki hale, yanağı çiçek bahçesi, yanağının üzerine düşen saç da taze bir sümbüldür.

Bir mâhdur yüzün ki hatun ana hâledür

Bâg-ı ruhunda sümbül-i ter bu külâledür (G. 56/ B. 1/ s. 208)²

Revânî'nin, ay yüzlü sevgiliyi methetmesi ve onun vasıflarını dile getirmesi kolay bir iş değildir. Bundan dolayı Revânî de ay yüzlü sevgilinin övgüsüne dair yazdığı her gazeli bir ayda tamamlayabildiğini ifade eder. Buna göre şair, gazel yazma eylemi ile ayın bir aylık devri arasında münasebet kurar. Ay, Dünya'nın etrafında yaklaşık 29,5 günlük bir zamanda devrini tamamlar ki bu devir bir aylık zaman dilimi olarak ifade edilir. Ay, gökyüzünde ilk olarak hilal şeklinde görünür, daha sonra ilk dördün, dolunay, son dördün ve tekrar hilal şeklini alıp bir aylık devrini tamamlar. Özellikle ramazanın, ramazan ve kurban bayramlarının zamanlarını tespit için hilalin görülmesi şarttır (Dizer, 1991, 185). Gökyüzünde hilal

¹ Bu çalışmada Ziya Avşar tarafından hazırlanan "Revânî Divânı" adlı eserin, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından 2017 yılında elektronik olarak yayımlanan baskısı kullanılmıştır (Avşar, 2017).

² Örnek beyitlerin sonunda ayrıç içinde verilen "G." gazel, "B." beyit, "s." sayfa numarası şeklinde kısaltılmıştır.

göründükten sonra, ayda her gün meydana gelen değişikliği çıplak gözle bile gözlemlemek mümkündür ki bu durumdan hareketle şair, aya benzeyen sevgilinin her gün değiştiğine ve güzelleştiğine işaret eder. Bundan dolayı sevgili hakkında yazılacak gazelin de bir ayda tamamlanması son derece doğaldır.

Mâh-rûlarda seni medh iderem çün güzelüm

N'ola bir ayda tamâm olur ise her gazelim (G. 238/ B. 1/ s. 314)

Sevgilinin önemli güzellik unsurlarından yanak da parlaklığı bakımından ay ile ilişkilendirilir. Revânî'nin gazellerinde ay-yanak ilişkisi genellikle sevgilinin yüzünde bulunan göz, kaş, saç gibi kavramlarla birlikte ele alınmıştır. Bundan başka yanak-mum benzerliğine de yer verilmiştir. Söz konusu beyitlerde yanak-ay benzetmesinin açıkça kullanıldığı durumlar dışında kurulan ilişkiler bağlamında yanağın aya benzetildiğine işaret eden kullanımlar da vardır. "Gönül, yanağının ışığında saçını seyretse buna şaşılmaz; çünkü mehtap olmadan gece vakti seyranın olmayacağı"nı ifade eden beyit bu bağlamda değerlendirilebilir. Beyitte gecenin karanlığı ile saçın siyahlığı, ay ışığı ile yanağın parlaklığı arasında ilişki kurulur.

Tâb-ı ruhsârunla dil zülfünde seyr itse n'ola

Gicenün seyrânı olmaz dostum meh-tâbsuz (G. 148/ B. 2/ s. 262)

Bir başka beyitte ay gibi yanağı olan sevgili ile mum arasındaki münasebetten bahsedilir. Fakat şair burada ay gibi parlak olan sevgilinin yanağını muma benzetmenin mümkün olmadığını ifade eder. Çünkü mum, boğazındaki ipin yanmasıyla ışık veren bir aydınlatma aracı olarak görülür. Dolayısıyla boğazındaki ipin yanmasıyla ışık saçan mumla, sevgilinin ay gibi olan yanağının bir tutulamayacağı anlatılır. Aynı zamanda beyitte geçen "boğazı ipli" ifadesi de mumu küçümsemek için kullanılır.

Ben nice teşbîh idem şem'e o hadd-i mehveşi

Şem' hod bir bogazı ipli ışık dur âteşi (G. 432/ B. 1/ s. 430)

Ay hilal şeklinde gökyüzünde görünmeye başladıktan sonra, yüzeyinde görülen ışığın artmasıyla şeklinin değiştiği ve yarım ay hâline geldiği gözlemlenir. Hilal şeklini sevgilinin kaşına, dolunay şeklini sevgilinin yüzüne benzeten divan şairi, hilalden yarım ay oluncaya kadarki evreyi de sevgilinin alnyla ilişkilendirir. Aşağıdaki beyitte Revânî, sevgilinin yüzünü güneşe alını da aya benzetir. Böylece gökyüzünde gece vakti görünen ay ve gündüz görünen güneş âşiğa sevgiliden ayrı oluşunu hatırlatır. Bu yüzden de gecesini ve gündüzü âh edip inlemekle geçer.

Yüzi gün alın kamer yâri Revânî seveli

Âh ü vâh ile geçüpdür gicemüz gündüzümüz (G. 157/ B. 5/ s. 267)

Divanlarda karşımıza çıkan benzetmelerden biri, sevgilinin kaşının hilale benzetilmesidir. Genel olarak "hilal, hilal-ebrû, gur-re-i mâh" ifadeleriyle kaşın şekil bakımından hilale benzerliği konu edilir. Bunun yanı sıra "Cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer." (Türkçe Sözlük, 2011, 1680) anlamına gelen mihrap-kaş benzerliğini de görmek mümkündür. Revânî Divanı'nda "hilal, hilal-ebrû, gur-re-i mâh" ifadelerinin sevgilinin kaşı ile ilişkilendirilerek kullanıldığı görülmektedir.

Kozmik unsurlardan hilal, bazı vakitlerin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Mesela ramazan ayının başlaması, bayramın gelişi gökte hilalin görünmesiyledir. Bundan dolayı böyle zamanlarda insanlar gökyüzünde hilali gözlerler ve hilal gördüğünde ramazanın veya bayramın başladığı anlaşılır. Revânî'nin aşağıdaki beytinde de insanların muhtemelen ramazan veya bayram başlangıcını anlayabilmek için hilale bakmalarından söz edilmektedir. Şair de bunun sebebini, yani insanların hilali gözlemesini, sevgilinin kaşı-hilal benzerliğine bağlar.

Her kişi hilâle n'ola eylerse nezâre

Bir pâre odur benzeyen ebrû-yi nigâre (G. 396/ B. 1/ s. 409)

Bir başka beyitte şehir halkının, kaşları hilal gibi olan sevgiliyi parmakla gösterdikleri ifade edilir. Aşağıdaki beyitte "şehr" kelimesinin "otuz günlük zaman" (Devellioğlu, 1999, 986), "gur-re-i mâh" tamlamasının da "Arabî ayın birinci gecesini ve günü" (Devellioğlu, 1999, 295) anlamları göz önünde bulundurularak insanların gökyüzünde gördükleri hilali parmakla göstermelerine işaret edilmiştir. Dolayısıyla beyitte geçen parmakla göstermek deyimini kinayeli bir kullanıma sahiptir ki deyim beyitte kullanımı hem insanların hilal görününce onu parmakla göstermelerini hem de hilal kaşlı sevgilinin seçkinliği ve herkes tarafından tanınmasını anlatır.

Şehr içinde nice barmag ile göstermeyeler

Gur-re-i mâh gibi kaşları garrâ olmuş (G. 171/ B. 3/ s. 276)

Divan şiirinde genel olarak parlaklık, yeryüzünü aydınlatma, geceyi güzelleştirme, her zaman görünmeme, hilalin önemli günlerin başlangıcı olması gibi yönler ayla sevgili arasındaki ilgide hareket noktasıdır (Güven, 1988, 133-134; Deniz, 1992, 274). Revânî'nin gazellerinde de hemen hemen aynı hareket noktasının kullanıldığı görülmektedir. Divanda geçen “*meh-pâre, meh-i nev, mâh-tal'at, mâh-ı tâbân, meh-veş*” gibi ifadeler vasıtasıyla sevgilinin çeşitli özelliklerine işaret edilir. Divan şiirinde âşğın sevgilisine kavuşamadığı, herhangi bir mecliste onunla birlikte bulunamadığı, hatta genellikle onu uzaktan bile görme imkânına sahip olamadığı malumdur. Sevgilinin yürüdüğü yollardaki toprak bile sevgiliyi görmeye ve onun ayağına dokunmaya nail olduğu için imrenilen bir konumdadır. Revânî de bir beytinde sevgilinin ayak bastığı toprağı kiskandığı için Nebe suresinin kırkıncı ayetinden yaptığı iktibasla o toprağın yerinde olmak istediğini dile getirir.

Yir yüzine lutf idüp ol meh kadem basduğma

Reşk idüp dil çağrur ya leytenî küntü türâb³ (G. 23/ B. 3/ s. 189)

Sevgilinin ayla ilişki kurulan bir diğer yönü de her zaman görünmemesidir. Ay her zaman aynı saatte doğup batmaz. Hilal evresinde ay, aynı doğrultuda bulunduğu güneşle beraber doğup battığı için, gün boyunca ufukta olmasına rağmen güneş ışınları münasebetiyle dikkatli bakmadıkça gözle görülmez. Ancak güneşin batımından sonra hilal şekliyle net olarak gözlemlenir (Dizer, 1991, 183-184). Bundan başka havanın kapalı olduğu zamanlarda da ay görünmez. Şairler, ayın bu durumuyla sevgili arasında çeşitli ilgiler kurarlar. Revânî de sevgilinin her gece mecliste olmayabileceğini aşağıdaki beyitle ifade eder. Şaire göre, parlak ay gökyüzünde her gece sabaha kadar durmadığı için sevgilinin de her gece mecliste olmaması kınanacak bir durum değildir. Bu ifadesiyle şair, hem sevgilinin akşam meclise gelmemesine hem de güneşle birlikte doğup battığı zamanlarda akşam vakti ayın gökyüzü meclisinde görünmemesine işaret eder.

Tan degüldür olmasa meclisde cânân her gice

Ey gönül ahşamlamaz çün mâh-ı tâbân her gice (G. 345/ B. 1/ s. 378)

Ayın hilal şekliyle eldeki parmaklar arasında bir benzerliğin kurulduğu görülmektedir. İnsan elinde yuvarlak bir nesne tuttuğunda parmaklar hilal şeklini alır ki bu manzarada görünen beş parmak beş hilal olarak değerlendirilir. Aşağıdaki beyitte bu hayale bir de güneş ilave edilmiş ve beş hilal ile bir güneşin bir araya geldiği dile getirilmiştir. Aslında divan şiirinde kadeh söz konusu olduğunda sevgilinin kırmızı dudacağı veya yanağı, gonca, gül, lale akla ilk gelen unsurlardır. İçinde kırmızı şarabın bulunduğu sırça bir kadeh, dışarıdan bakıldığında kırmızı renkte görüldüğü için renk bakımından kurulan bu ilgi kalıplaşmış bir kullanım olarak şiirde yer alır. Fakat beyitte şarap kadehi güneş olarak ifade edilmiştir ki bu durum, kadehin altından yapılmış veya altın yaldızlarla süslenmiş olabileceğini akla getirir. Böylece kadeh ile güneş arasında renk bakımından bir ilgi kurulur. Bunun yanı sıra sâkînin, ay ve güneş sembolleriyile süslenmiş bir kadehi tuttuğunu da düşünmek mümkündür.

Sanman ki sâki tutduğı câm-ı şarâbdur

Bir yerde beş hilâl ile bir âfitâbdur (G. 107/ B. 1/ s. 238)

Kozmik unsurların kendi etraflarında veya bir yörüngede yaptığı dönme hareketi, âşık-sevgili ilişkisinde ele alınan yönlerden biridir. Batlamyus sistemine göre gezegenlerin merkezinde sabit bir şekilde Dünya bulunur ve birinci felektan başlayarak yedi felek katında bulunan Kamer (Mâh, Ay), Utarit (Merkür) Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Merih (Mars), Müşteri (Jüpiter), Zühal (Satürn) seyyareleri Dünya'nın etrafında dönerler. Feleğın her katı birbirini kuşatan daireler şeklinde düşünüldüğü için, en küçük felek dairesine sahip olan birinci felekteki Ay sadece Dünya etrafında dönerken en büyük felek dairesine sahip olan ve yedinci felekte bulunan Zühal ise ilk altı tabakada bulunan bütün gök cisimlerinin etrafında döner. Seyyarelerin bu dönüş hareketi şairlerin muhayyilesinde âşık-sevgili ilişkisi anlatılırken çeşitli şekillerde ele alınır. Sevgili, merkezde yer alan dünyada bulunduğu için dünyanın etrafından dönen güneş ve ay gibi gök cisimleri aynı zamanda sevgilinin etrafında da dönmüş olur. Böylece şair gezegenlerin doğal hareketini hüsn-i ta'lil yoluyla sevgilinin (sevgilinin semtinin) etrafında yapılan bir dönüş şeklinde ifade ederek söz konusu gezegenlerle kendisi arasında ilgi kurar. Çünkü âşık da sevgiliyi görmek umuduyla kendisi için merkez konumunda bulunan sevgilinin semtinin etrafında dolaşır. Böylece şair hem kozmik unsurlarla ilgili bir bilginin aktarımını yapar hem de metaforik bir anlatımla söz konusu hareketi duygusal bir yaklaşımla ifade eder. Aşağıdaki beyitte bir âşık olarak düşünülen güneş de mâhın (istiare yoluyla sevgilinin) etrafında şaşkın bir şekilde dönüp durmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer nokta da güneşin, kendisini âşıklardan üstün tutması düşüncesidir ki bu durum âşıklar arasındaki rekabete işaret eder. Sevgili tektir, fakat âşıkların sayısı belli değildir ve her âşık sevgili tarafından fark edilebilmek için mücadele eder. Güneş de sevgilinin

³ “Ah keşke toprak olsaydım.” (Nebe 78/40)

âşıklarından biridir ve gökyüzünde bulunması münasebetiyle diğer âşıklara göre daha üstün (yüksek) bir konumdadır. Yani güneş, hem fiziksel açıdan hem de sevgilinin gözündeki itibarı bakımından kendisini âşıklardan üstün görür. Fakat bu yükseklik süreklilik arz etmez, çünkü öğle vakti gökyüzünde en yüksek noktaya çıktıktan sonra düşmeye başlar ve batma vaktinde ufukta yeryüzü ile birleşir, yani alçalır. Kâinatın merkezinde bulunan dünya sabit kabul edildiği için, güneşin doğuş ve batışı arasındaki hareketi, insanlar tarafından bir yükselme ve alçalma olarak algılanır. Bu durum, aşağıdaki beyitte yer alan hayalde şairin hareket noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Bir diğer hareket noktası da güneşin ve âşıkların dönüşüdür. Dördüncü felekte bulunan güneş, gece gündüz yerkürenin etrafında dönerken birinci felekte bulunan ayın (sevgilinin) etrafında da dönmüş olur. Âşıklar da gece gündüz *ol mehîin* semti etrafında döndüklerinden yapılan iş bakımından da güneşle aralarında bir fark yoktur. Bundan dolayı güneşin, kendisini âşıklardan üstün tutmasına gerek yoktur.

Ey güneş kendüni uşşâk içre yüksek dutma kim

Ol mehîin anlar gibi sen dahı ser-gerdâmsın (G. 270/B. 3/s. 334)

Şiirlerde genel olarak ay, sevgilinin yüz, yanak, kaş gibi unsurlarıyla ilişkilendirilir. Fakat başka kozmik unsurlarla birlikte kullanıldığında çok daha farklı tasavvurların şiire yansıdığı görülmektedir. Ay yerküre etrafındaki dönüş hareketi esnasında gökyüzünde doğudan batıya doğru bir hat üzerinde ilerler. Bu ilerleyişte yıldız ve yıldız kümeleriyle bir araya gelmesi şairin muhayyilesini tetikleyen durumlardandır. Revânî'nin bir beytinde Süreyya takımyıldızı⁴ ile ayın yan yana gelmesi sonucu ortaya çıkan manzaranın tasvir edildiği görülmektedir. Beyte göre kamer olan sevgili, bir deste güle benzetilen Süreyya takımyıldızını başına takmıştır.

Şîve örgenmiş kamer ol sero-i bâlâdan yine

Başma bir deste gül sokmuş Süreyyâ'dan yine (G. 335/B. 1/s. 372)

2. Âşıkla İlgisi Bakımından Ay

Divan şiirinde ayla ilişkilendirilen varlıkların başında sevgili gelir ve renk, şekil, parlaklık, hareket gibi yönlerden sevgiliyle ay arasında ilgi kurulur. Bunun yanı sıra şairlerin, sınırlı sayıda da olsa âşıkla ay arasında çeşitli ilgiler kurdukları görülür. Aşk hastalığına tutulan âşığın bedeninin sarılığı ile ayın sarı rengi ilişkilendirilir. Âşığın zayıflayıp boyunun bükülmesi ile dolunay hâlindeki ayın, gündün güne ışık alan kısmının azalmasıyla ortaya çıkan hilal şekli arasında benzerlik kurulur (Deniz, 1992, 228-232). Yine âşk yüzünden zayıflayıp bir deri bir kemik kalan âşığın dıştan bakıldığında görülebilecek hâle gelen kaburga kemiği ile hilal şekli ilişkilendirilir. Aşkın etkisiyle kendinden geçen âşığın göğsüne açtığı dağ yaraları ile dolunay ve hilal benzerliği tespit edilen başlıca ilgilere dendir. Revânî'nin şiirlerinde de ay, dünya etrafında dönerken aldığı şekiller ve dönüş hareketi bakımından âşıkla ilgili hayallere konu olmuştur.

Ayın yerküre etrafındaki dönüşü esnasında güneşten aldığı ışık, çeşitli evrelerinde farklı bir görüntü arz eder. Güneş ışınlarının ayın üzerinde yarım daireden az görünmesi hâline hilal adı verilir. Güneş ışınları ay üzerinde yarım daire olarak görünürse bu evreye ilk dördün (yarım ay) denir. Bundan sonra güneş ışınları ay üzerinde tam bir daire şeklinde görünür ki bu da dolunay adını alır (Hakkı, 2012, 165). Aşağıdaki beyitte âşk derdiyle sararıp solan, gündün güne zayıflayan, kemikleri dışarıdan bakıldığında görülecek kadar zayıflayan âşığın hâliyle ayın hilal şekli arasındaki ilginin kullanıldığı görülmektedir. Divan şiirinde genel itibarıyla platonik bir âşk söz konusudur. Bu aşıkta sevgili, âşığa acı ve keder verir, zulüm ve eziyetler eder, merhametsizdir; buna karşılık âşık ise sevgiliden gelen her türlü dert ve acıya canugönülden tahammül eder ve hiçbir şikâyette bulunmaz (Pala, 1995, 479), hatta bir gece için bile olsa sevgilinin yanında bulunabilmek için bir deri bir kemik kalmaya ve bütün kemiklerinin hilal gibi olmasına razıdır. Burada şairin ikinci bir noktaya daha dikkat çektiği söylenebilir. Buna göre sevgili, daha önce söylendiği gibi birçok yönüyle aya benzetilmektedir. Beyitte de mâh-rû (ay yüzlü) ifadesiyle yüz-ay benzerliği verilmektedir. Bunun yanı sıra âşığın kemikleri ile de ayın hilal şekli arasında kurulan bir benzetme söz konusudur. İşte bu durum sevgili ile âşığın aynı varlığa benzetilmesi anlamına gelir. Böylece âşık gerçek anlamda sevgiliyle yan yana gelemese de bir benzetme vasıtasıyla bunu başarmış olur.

Ola cismümde benüm her üstühânım mâh-ı nev

Ger olam ey mâh-rû bir gice hem-pehlû sana (G. 10/B. 5/s. 181)

⁴ Ülker, Süreyya, Pervin, Peren adlarıyla bilinen takımyıldızı kuzey yarım küreden gözlemlenebilir ve yedi yıldızdan meydana gelir. Gökyüzündeki şekli ve sayı bakımından çokluğu münasebetiyle aile, aşıp, cemiyet, diş, gözyaşı, tespih gibi kavramlarla benzerlik ilişkisi içinde kullanılmıştır. Bu yıldız kümesi aynı zamanda ayın yirmi sekiz konağından üçüncüsüdür (Deniz, 1992, 140-144; Pala, 1995, 495; Onay, 2000, 365; Hakkı, 2012, 132).

Aydın dünya etrafında dönerken gözlemlenen şekilleri ile âşık arasında kurulan ilgilerden bir diğeri de âşığın göğsündeki dağ yaralarıdır. Dağlama, geçmişten günümüze kullanılan kültürel bir unsur olarak karşımıza çıkar. Eskiden göçebe topluluklar, çeşitli şekiller verilmiş metal aletlerle hayvanlarına işaretler koymuşlardır. Daha sonra tıbbi tedavi için de dağlama yönteminden faydalanılmıştır. Tasavvuf kültürünün etkisiyle bazı bâtnî tarikat mensuplarının yüz ve göğüslerini dağladıkları aktarılmaktadır. Aşk yolundaki samimiyeti ve aşkın verdiği acılara karşı direnci sembolize etmesi bakımından âşıklar arasında da yaygınlık kazanmıştır. Özellikle hilale benzer şekilde yapılan elif harfi ve yuvarlaklığı bakımından dolunaya benzeyen hâ-yı resmîye şeklinde yapılan ve sağdan sola doğru “âh” olarak okunabilen dağ yaraları âşıkların rağbet ettiği dağlama yöntemlerindedir (Onay, 2000, 159; Avşar, 2009, 19-20). Aşağıdaki beyitte mürettep bir leff ü neşr vasıtasıyla âşığın göğsündeki yaralar ayın hilal ve dolunay şekilleriyle ilişkilendirilmiştir. Birinci dizede bulunan elif, dâğ, na'l kelimelerine karşılık olarak ikinci dizede serv-kad, meh-rû, hilâl-ebür yer almaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki beyit “Bir servi boylu, ay yüzlü, hilal kaşlı sevgilisi yok demeyin bana, çünkü elif, nal (hilal) ve dolunay şeklindeki yaralarım her gece benim yanımdadır.” şeklinde anlaşılabilir.

Elifle dâğ ü na'lümdür bana her gice hem-pehlû

Dimen bir serv-kad meh-rû hilâl-ebürü nigârum yok (G. 186/ B. 2/ s. 284)

Aydın dünya etrafında dönmesi, âşığın da sevgilinin semtinin etrafında dolanması âşıkla ay arasındaki ilgiye işaret eden bir durum olarak şairler tarafından kullanılır. Doğal bir hareket olan ayın dünya etrafında dönmesi, hüsn-i ta'lîl yoluyla bu kozmik unsurun sevgiliye âşık olduğu için onun semtinin etrafını dolaşması olarak değerlendirilir. Bu anlamda ay ile âşık arasında bir münasebet tesis edilmiş olur ki aşağıdaki beyitte bu yönde bir kullanım söz konusudur. Fakat ay ile âşık arasında kurulan münasebet bununla da sınırlı değildir. Aydın, sevgilinin semtini *ıraktan* dolanması, onun gökyüzünde bulunmasından dolayı dünya ile arasında bulunan mesafeye işaret eder. Âşık için sevgilinin semti son derece önemlidir ve oraya ulaşmak için her yolu dener. Fakat âşığın oraya ulaşması çok zordur, hatta imkânsızdır. Çünkü sevgilinin mahallesinin bekçileri durumundaki köpekler, âşığın o semte girmesine izin vermezler (Pala, 1995, 338). Bundan dolayı âşık, gökyüzündeki ay gibi uzaktan da olsa sevgilinin semtini dolaşarak bir kere olsun onu görebilmek ve ona kavuşabilmek için mücadele eder. Ay ve âşık arasındaki bir diğer benzerlik de kulaktan âşık olma meselesidir. Beyitte geçen *kulak* sözcüğü ile hem ayın kulağa benzetilen hilal şekli hem de sevgilinin vasıflarının, güzelliğinin dillere destan olması ve feleklere kadar ulaşması kastedilir. Bunlara ilaveten âşığın feryat ve figanının da ayın kulağına ulaşacak derecede şiddetli olduğu düşünülebilir. Ayrıca âşığın sevgiliye ulaşma ve onu görme imkânının olmadığı düşünülürse onun âşık olmasına sebep de sevgilinin güzelliği hakkında duyduğu sözlerdir. Dolayısıyla şair, aşağıdaki beyitte “*dolanmak, ırakdan, âşık, kulaktan*” kelimelerini kullanarak birçok yönden âşıkla ay arasında münasebet kurar.

Dolanmaz idi kûyumu her gice ırakdan

Mâh olmasa âşık güzelüm sana kulakdan (G. 300/ B. 1/ s. 351)

Nal, “At, eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası”dır (Türkçe Sözlük, 2011, 1747). Hayvanların ayaklarına çakılan yarım ay, hilal şeklindeki demir parçası ile gökteki hilal arasında şekil benzerliği şiirlere konu olur. Revânî böyle bir benzetmeye gerek olmadığını, çünkü sevgilinin güzergâhının hilalle (boyu bükülmüş âşıklarla) dolu olduğunu ifade eder. Şair bu ifadeyle hem sevgilinin yolunu gözleyen âşıkların çokluğunu hem de onların hilal gibi iki büküm olmuş boylarını kasteder.

Atı izine hilâli nice teşbîh ideyin

Ki hilâl ile anun toptoludur reh-güzeri (G. 466/ B. 3/ s. 449)

3. Âşık ve Sevgili Dışındaki Unsurlarla İlgisi Bakımından Ay

Sevgili, âşık ve rakip mihverinde dönen divan şiiri verimlerinden gazellerde, kavram dünyasına bakıldığında hemen her şeyin özellikle sevgili ve âşıkla ilgili olduğu söylenebilir. Kozmik unsurlar da yüksekte bulunmaları (yücelikleri), ısı ve ışık kaynağı oluşları, dönüş hareketlerinin dünya hayatını birçok yönden etkileyişi, mitolojik anlatılara konu oluşları gibi olumlu yönleriyle şairlerin, sevgiliyle ilişkilendirdikleri temel kavramlardandır. Çünkü astronomi, toplumun hemen her kesiminde önemli bir yere sahiptir ve insanların günlük hayatını da çeşitli şekillerde etkiler. Mesela namaz vakitlerinin belirlenmesinde güneş ve ayın hareketlerinden yola çıkılmıştır. Boy uzunluğu bilinen bir insanın, güneşin hareketine göre değişen gölge boyunun kısalığı ve uzunluğu, öğle ve ikinci namazı vakitlerinin belirlenmesinde kullanılmıştır. Sabah ve akşam namazı vakitleri de ayın ufukta yükselişiyle belirlenmiştir. Ramazan ayının ve dinî bayramların başlangıcı yine ayın hareketleri ile belirlenen önemli zamanlardandır

(Dizer, 1991, 185; Hill, 2011, 37). Bunun yanı sıra Türklerin kozmik âlemle yakından ilgilendikleri, ritüeller ve yaşadıkları olaylarla kozmik âlem arasında birçok yönden ilişki kurdukları anlaşılmaktadır. Mesela Göktürk kağanlarının bir keçe üzerinde doğudan batıya doğru dokuz kere döndürülmesi ve böylece tahta çıkması, göğün dokuz katını aşarak kağanlık güç ve yetkisini Tanrı'dan alması anlamına gelmektedir. Doğunun sembolü güneş, batının ki ise aydır; anneyi güneş, babayı ise ay temsil eder; güneş ve ay koruyucu varlıklar olarak kabul edilir ki Türk kültüründe kozmik unsurlarla ilgili çok fazla inanış ve temsil söz konusudur (Ögel, 2014, 206-237). Batlamyus'un dünyayı merkeze alan evren sistemi görüşü de İslam âleminde hemen her kesim tarafından kabul görmüştür. Hatta güneş merkezli evren sisteminin ispatından sonra bile edebî eserlerde Batlamyus'un görüşünün işlendiği görülmektedir (Şentürk, 1994, 131-132). Divan şairleri de astronomiyle ilgili bu tür bilgilere kayıtsız kalmamışlar ve konu hakkındaki bilgi ve birikimlerine göre kozmik unsurlardan belli ölçülerde faydalanmışlardır. Başta da söylendiği gibi divan şiiri sevgili, âşık, rakip mihverinde döndüğü için şairler, kozmik unsurları bu bağlamda düşünmüşlerdir. Buna göre ayın yaklaşık otuz günlük devri esnasındaki şekilleri gül, altın üsküf, ayakkabı demiri, düğme, halhal vb. kavramlara benzetilmiş ve bunlar da sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurlar olarak tasavvur edilmiştir. Bundan başka âşık veya sevgilinin bulunduğu meclislerde kullanılan fanus, çerağ, mum, kadeh, tepsi gibi unsurlarla ay arasında çeşitli ilgiler kurulmuştur. Dolayısıyla bu başlık altında ele alınacak unsurlar -başlık her ne kadar âşık ve sevgili dışındaki ilgilere işaret ediyorsa da- âşık ve sevgiliyi çeşitli yönlerden tamamlayıcı bir unsur olarak düşünülmüştür. Fakat temel özellikleri itibarıyla ve doğrudan doğruya âşık ve sevgili düşünce alanına ait olmadıkları için de "Âşık ve sevgili dışındaki unsurlar" olarak değerlendirilmiştir. Buraya kadar söylediklerimizle ilgili birçok kullanımı Revânî'nin gazellerinde de görmek mümkündür.

3.1. Bayrak

Bayrak, "Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş, sancak."tır (Türkçe Sözlük, 2011, 287). Osmanlı'nın ilk zamanlarında dört bayrak kullanılmış, on altıncı yüzyıldan itibaren beyaz, kırmızı, yeşil, yeşil-kırmızı ve sarı-kırmızı renklerde yedi farklı bayrak kullanılmıştır. Bunların içinde esas saltanat sancığı, ak alem adı verilen beyaz bayraktır. Azaplar ve donanma askerleri kırmızı bayrak kullanmıştır (Köprülü, 1992, 252). Revânî'nin beytinde şafak ve hilalin gökyüzünde oluşturduğu görüntü, âşığın âhıyla birlikte üzerinde hilal bulunan kırmızı bir bayrağa benzetilmiştir.

Pâdişâhsın sancag-ı âha alemdür mâh-ı nev

Kim şafak anun nigârâ kırmızı vâlâsıdur (G. 132/B. 2/s. 252)

3.2. Çerağ, Meşale, Fanus, Şule

Kozmik unsurların bazıları ışık kaynağıdır bazıları da ışık kaynağı olmamasına rağmen bir yerden aldığı ışığı başka bir tarafa yansıtmaya müsait yapıdadır. Havanın kararmasıyla görünür hâle gelen ay, güneşten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtarak gece vakti dünyanın aydınlanmasını sağlar. Bu yönüyle şiirlerde meşale, fanus, çerağ, mum gibi aydınlatma araçlarına benzetilmiştir. Eskiden güneş batıp da karanlık çöktükten sonra insanlar, karanlıkta evden çıkıp bir yere gitmek durumunda kaldıklarında çıra, mum, kandil, fanus, meşale, fener gibi aydınlatma araçlarını kullanmak zorundaydılar. Çünkü gece karanlığı çöktükten sonra, hele bir de ayın olmadığı günlerde, elde herhangi bir aydınlatma aracı olmadan sokaklarda ilerlemek son derece zordur. Fakat ay ışığının olduğu günlerde ortalık aydınlık olacağı için, çoğu zaman aydınlatma araçlarına ihtiyaç duyulmaz. Yani ay ışığı mum, meşale, fanus, kandil gibi aydınlatma araçlarının yerini tutmuş olur. Divan şairleri de ayın yeryüzünü aydınlatma özelliğine şiirlerinde yer verirler. Fakat âşık için tek aydınlatma aracı fener ya da ay ışığı değildir. Âşığın ayrılık acısıyla gönülden çektiği ateşli ah da geceyi aydınlatır. Bundan dolayı âşığın ayrılık gecesinde çektiği ahlar ortalığı aydınlatır ve ay çerağına da ihtiyaç kalmaz.

Fürkatünde giceler mâh çerâğın niderüz

Âhumuz şem'i ile rûşen olur mahfilümüz (G. 147/B. 3/s. 261)

Bugünkü aydınlatma araçlarının bulunmadığı zamanlarda demir bir kap içinde çıra gibi yanıcı maddelerin yakılarak ortalığın aydınlatılmasına yarayan araçlara meşale adı verilir. Orduda meşaleci adıyla bir görevli bulunur ve ordunun bulunduğu yeri aydınlatma görevini yerine getirirdi. Meşaleden yakılan ateşin yaydığı ışığın daha geniş bir alanı aydınlatması için, çıra ve benzeri yanıcı maddelerin yakıldığı demir kap bir sırtığın ucuna takılarak dolaştırılırdı (Pakalın, 1983, 491). Aşağıdaki beyitten beylerin maiyetinde de meşalecilerin bulunduğu ve ortalığı aydınlatmak için sabaha kadar meşale yaktığı anlaşılmaktadır. Aşkta beylik makamını elde eden âşığın meşalecisi de aydır.

Beglerüz devlet-i 'ışk ile Revânî zîrâ

Giceler subha degin mâh yakar miş'alemüz (G. 154/ B. 5/ s. 266)

Eskiden kullanılan aydınlatma araçlarından biri de fanustur. Mum ve kandil benzeri araçların rüzgârdan sönmemesi için camdan yapılan muhafazalara fanus adı verilir. Şekil bakımından yuvarlak olanlara karpuz denir. Arapçada körük biçiminde olup açılıp kapanabilen, altında ve üstünde bakır levhalar bulunan fenerler de fanus olarak adlandırılır (Pakalın, 1983, 589). Sokakların aydınlık olmadığı zamanlarda gece vakti sokağa çıkacak kimsenin yanında fener bulundurması bir zorunluluktur. Bundan dolayı gece sokağa çıkanlar yanlarında meşale, fener, fanus, çıra gibi araçlardan birini yanlarında bulundururlardı (Onay, 2000, 209). Gece vakti sevgilinin mahallesine ulaşmak isteyen âşığın elinde bir fener yoktur, ama onun önünü aydınlatan kamer fanusu vardır.

Kûyuna varmag için devlet-i hüsnünde kamer

Önümüzce götürür her gice fânûsumuzı (G. 415/ B. 3/ s. 420)

İnsanların birlikte bulunduğu meclislerin önemli aydınlatma araçlarından biri mumdur. Mumun alevinin etrafında herhangi bir mahfaza olmadığından ortamda oluşan hava akımından etkilenen mumun alevi sağa sola hareket eder. Mumun alevinde görülen bu hareket şairin muhayyilesinde bir karşılık bulur ve alevin şeklini hilale benzetir.

Gicelerde çarh üzre görinen şekl-i hilâl

Şem'-i bezmün şu'lesidür kim egilmiş bâddan (G. 282/ B. 2/ s. 341)

3.3. Def

Eğlence meclislerinin bir diğer unsuru da çeng, kanun, santur, keman, zil, def gibi musiki aletleridir. Bu unsurlardan def, yuvarlak şekli münasebetiyle ay ve güneşle eşleştirilir. Bu tür aletlerin icrasını yapan maharetli çalgıcıların icra esnasında ellerindeki musiki aletini döndüre döndüre çaldıklarını düşünmek mümkündür. Buna göre, aşağıdaki beyitte geçen defin dönüş hareketi bakımından da güneş ve aya benzetildiği söylenebilir. Ay ve güneşin def olduğu mecliste, Zühre de rakkas olur.

Def tutar ay ile gün dem-be-dem âhengümüze

Zühre rakkâs olursa yaraşur çengümüze (G. 337/ B. 1/ s. 374)

3.4. Fitne-yi Devr-i Kamer

Devr-i kamer tabiri, dünyanın başlangıcından sonuna kadar geçen zamanın son dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır. İlk devir olan Zühal'den başlayarak sırasıyla Müşteri, Merih, Şems, Zühre ve Utarit devirleri tamamlanmış ve son olarak Kamer devri (devr-i Muhammedî) yaşanmaktadır. Bu devrin sonunda da kıyamet kopacaktır (Kam, 2008, 196-197). Kıyametin ne zaman kopacağı belli olmamakla beraber çeşitli alametler vasıtasıyla kıyametin yaklaştığı anlaşılacaktır. Divan şairleri de bu durumu sevgili ile ilişkilendirerek şiirlerinde dile getirirler. Kıyamet alametlerinden biri yeryüzünde afet ve belaların artmasıdır ki müteakip beyitte bundan bahsedilmektedir. Sevgilinin yanağındaki ben ahir zaman fitnesidir, uzun boyu bela ve saç da bela üstüne beladır. Yani bu kadar belanın olması, kıyametin yakın olduğuna delildir.

Fitne-yi devr-i kamer hâl-i ruh-ı dilberdür

Kadd-i bâlâsı ile zülfi belâ üzre belâ (G. 11/ B. 2/ s. 181)

3.5. Gül

İşret meclislerinin kurulduğu mekânlar kozmik unsurlarla ilgisi bakımından şiirlerde sık sık geçer. Havuz, şelale, çeşitli çiçek türleriyle oluşturulan tarhlar, ağaçlar, kandiller, mumlar vb. unsurlarla süslenen bahçeler eğlence meclislerinin kurulduğu başlıca mekânlardandır (İnalçık, 2010, 281). Adeta cennet bahçesini andıran bahçeler ve burada bulunan unsurlar, şairlerin muhayyilesinde yeniden şekillenerek sanat eserinde karşılık bulur. Gökyüzü-bahçe, yıldız-çiçek/çiy, ay-mum/gül benzetmeleri bu karşılıklardan bazılarıdır. Revânî'nin şiirinde, muhtemelen beyaz gül aya, gülün üzerindeki çiy taneleri de yıldızlara benzetilmiştir.

Gökde istediğümüz yirde ele girdi bugün

Çün kevâkib şeb-nem olmuş benzemişdür aya gül (G. 231/ B. 4/ s. 311)

Ayın beyaz güle benzetildiği bir başka beyitte, gece ile sümbül, yaban gülü ile güneş benzerlik ilişkisi içinde kullanılmıştır. Ay, gece, güneş gibi unsurlar âlem bahçesini süsleyen çiçeklerdir ve eğlence meclisinin kurulduğu bir bahçeyi andırmaktadır. Bunun yanı sıra gül ve sümbül sevgiliye işaret ettiği için, âşığa sevgiliyi hatırlatır. Böyle bir durumda âşık, ya eğlence meclisinde bulunduğu için ya da gördüğü unsurlar sevgiliyi hatırlattığı için içecektir. Yani içinde bulunduğu ortam ona her durumda içmek gerektiğini ifade eder.

Mâh ak gül gice sümbül gül-i nesrîn hürşîd

Vaktidür gel içelüm leyl ü nehâr ey sâkî (G. 440/ B. 2/ s. 434)

3.6. Halhal

Halhal, kadınların ayak bileklerine taktıkları ve altın veya gümüşten olabilen halkadır (Onay, 2000, 229). Bunun yanı sıra Kalenderî dervişlerin de boyunlarına veya ayak bileklerine halhal adı verilen halkalar taktıkları belirtilmektedir (Şentürk, 2015, 178). Aşağıdaki şiirde geçen ve genç kızların bekâretiyle ilgili bir kavram olan *bikr* kelimesi sanat eseri hakkında kullanıldığında ilk olarak söylenen, yeni, orijinal fikir ve söyleyişleri anlatır. *Bikr-i* mazmun veya *bir-k-i* fikr olarak geçen bu tamlama şiirde, yeni olan düşünceyi ve fikri karşılamak için kullanılır (Develioğlu, 1999, 103). Revânî de aşağıdaki beyitte şiirini *bikr-i* fikr olarak değerlendirir ve böyle bir şiire kimsenin iltifat etmeyeceğini dile getirir. Halhal ayağa takıldığı için, şiirde geçen “*mâh-ı nevden olursa halhâli*” ifadesi ile şiirin ayağına (uyak) işaret edildiği söylenebilir. Buna göre, daha önce söylenmemiş fikirlerle kurulan şiirin ayağı/uyacağı *hilâl* bile olsa kimse böyle bir şiire meyletmeyecektir.

Bikr-i fikre kimesne meyl itmez

Mâh-ı nevden olursa halhâli (G. 462/ B. 3/ s. 447)

3.7. Halka

Kozmik unsurlardan ayın dünya etrafındaki dönüşü, aynı zamanda sevgilinin Kâbe gibi olan evinin etrafında da dönmek anlamına gelir. Hacılar nasıl Kâbe’yi tavaf edip o eşige yüz sürerlerse ay da doğup batışıyla sevgilinin evini tavaf etmiş ve ışığıyla eşigine yüz sürmüş olur. Böylece ayın dünya etrafında dönüş hareketi, hüsn-i talil yoluyla sevgilinin evi/ mahallesini (Kâbe’yi) tavaf olarak değerlendirilir. Bundan başka beyitte dikkat çeken diğer husus, altın halka-Kâbe ilişkisidir. Geçmişten günümüze Kâbe’yi güzelleştirmek için çeşitli süsleme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar esnasında kutsal yapının kapısı, direkleri, oluşu gibi birçok yeri altınla tezyin edilmiştir. Harun Reşid kapıya altın halkalar yaptırmış ve kapıyı firuze taşlarıyla süsletmiştir (Can, 1993, 78). Kâbe’nin kapısında bulunan altın halkaya tutunarak yapılan duanın kabul edildiği rivayet edilir. Aruz ilmini bulan İmam Halil’in ve babası tarafından Kâbe’ye götürülen Mecnûn’un ettikleri dualar kabul edilmiştir. Bunun sonucunda İmam Halil aruz ilmini keşfetmiş, aşkının artması için dua eden Mecnûn’un da aşkı artmıştır (Onay, 2000, 267). Kutsal bir mekân olan Kâbe’ye bu süslemeler nasıl yakışırsa sevgilinin Kâbe gibi kutsal evinin kapısına da hilal olan aydan takılan altın halka yarar. Hatta o halkaya tutunanların duaları da makbul olacaktır.

İşiginde ko yüz sürsün meh-i nev

Yaraşur Ka’bede çün halka-i zer (G. 142/ B. 4/ s. 258)

3.8. Hargâh (Otağ, Çadır)

Çadır ve otağ, eskiden beri Türklerin barınma ihtiyacını karşılayan araçlardandır. Birçok türü bulunan çadırların yaygın olarak kullanılanı kubbeli olanlarıdır. Kubbeli çadırlar üst kısım ve yan duvar olmak üzere iki parçadan meydana gelir. Yan duvar “kerege” adı verilen tahtadan mamul panolardan meydana gelir. Çadırın üst kısmında “çangarak” adında ve kenarları delikli, yuvarlak bir kasnak bulunur. “Ok” adı verilen eğri çubukların bir ucu tepede bulunan yuvarlak kasnaktaki deliklere, diğer ucu da yan duvarda bulunan tahta panolara bağlanır. Bu şekilde oluşan iskeletin üstü hasır, keçe gibi kumaşlarla uygun şekilde kapatılır (Bozkurt, 1993, 160). Aşağıdaki beyitte, sevgili güzellik ülkesinin padişahı olduğu için ay ve güneşin ona çadır kurduğu ifade edilir. Beyte göre ay ve güneşi, çadırın tepesinde bulunan “çangarak”, yeryüzüne ulaşan ışınları da kasnağa takılmış ve “ok” adı verilen çubuklar olarak düşünmek mümkündür. Böylece güzellik ülkesinin padişahı olan sevgiliye ay ve güneş son derecede büyük bir çadır kurmuş olur.

Olmasan hüsn iliniün sen güzelüm pâdişehi

Mihr ü meh kurmaz idi hayme vü hargâh sana (G. 7/ B. 4/ s. 179)

3.9. Kabza

Asker ve askerlikle ilgili unsurların da şiirlerde kullanıldığı görülmektedir. Atlı asker anlamına gelen sipahi, maiyette bulunan memur ve hizmetçi anlamına gelen nöker, savaş aleti olan kılıç, düşmandan gelebilecek darbelere karşı askeri koruyan siper (kalkan) asker ve askerlikle ilgili kavramlardır. Revânî’nin beytinde sevgili bir sipahi güzeli, âşık da bu güzelin hizmetçisidir. Bir atlı asker olarak tasavvur edilen sevgilinin kılıcının kabzası (kılıcın elle tutulan sapı) hilal şeklindedir ve siperi de güneş gibidir.

Bir sipâhî güzeliniün bugün oldum nökeri

Mâh-ı nevdür kılıcı kabzası gündür siperi (G. 466/ B. 1/ s. 449)

3.10. Kadeh, Dolu, Sâgar

Muhabbet meclisi dostların, yârânın bir araya gelip sohbet ettiği, yerine göre içki ve eğlencenin de bulunduğu bir toplantıdır. Divan şiirinde meclis kelimesi genellikle saki, kadeh, şarap, sürahi gibi kelimeler

ve bu kelimelerin farklı dillerdeki karşılıklarıyla tenasüp ilgisi dâhilinde kullanılır. Söz konusu meclis unsurlarının kozmik kavramlara benzetilmesi de şiirlerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu tür meclislerde insanlar yan yana daire şeklinde oturur. Saki şarapla doldurduğu kadehten “Evvel saki, sonra baki.” sözü gereğince önce kendisi içer ve sonra kadehi ser-halkaya sunar. Serhalka bir yudum alıp kadehi sakiye iade eder. Saki de kadehi hafif çevirerek sıradaki kişiye sunar ve bu hareketler kadeh boşalınca kadar devam eder. Böylece kadeh hem kendi etrafında hem de meclis dairesinde bir tur atmış olur (Pala, 1995, 104-106). Ayın dünya etrafında dönmesi ve güneşin de döndüğü inancı dolayısıyla bu iki kozmik unsur, meclislerde dönen kadehler olarak kabul edilir. Aşağıdaki beyitte ay ve güneş, sevgilinin aşkına içilen iki kadehtir.

*Mahabbet meclisinde ay ile gün
Nigârın 'ışkına iki toludur (G. 68/ B. 6/ s. 216)*

İnsanlar eğlence meclislerinde ayağa kalkıp dairesel hareketlerle dönerek oynarlar. Hatta içkili meclislerde bu esnada elde içki kadehinin bulunması da mümkündür. Revânî'nin bir beytinde dairesel hareketi münasebetiyle felek ve döne döne oynayan bir insan arasında benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Bu tasvirde ay da onun elindeki gümüş kadehtir. Elinde gümüş kadehi, altın sürahisiyle felek, gece gündüz güzellerle eğlenir.

*Gice gündüz güzellerle nice 'ıyş itmeye gerdün
Meh-i nev sâgar-ı sîmîn güneş altın kabagıdır (G. 126/ B. 4/ s. 249)*

Divan şiirinde ay ve güneşin dönüş hareketi münasebetiyle meclis unsurlarından kadehe benzetildiği birçok örneğe rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra şekil bakımından da kadehle ay ve güneş arasında benzerlik ilgisi kurulduğu görülmektedir. Hatta hilale benzerliği münasebetiyle, hilâlî adıyla anılan kadehler de vardır (Kurnaz, 1993, 41). Ayın kadehe benzetildiği durumlarda bu münasebet de göz önünde bulundurulmalıdır. Aşağıdaki beyitte ay, kadehe (hilâlî kadeh) benzetilirken güneş bu kadehi taşıyan saki olarak düşünülmüştür. Buna göre şairin gündüzü güneş gibi sevgiliyle, gecesi de ay gibi kadehle geçer ki bu durum gece gündüz eğlence meclisinde olduğuna işarettir.

*Bezm-i 'ışkunda güneş sâki durur ay kadeh
'ıyş u 'ışretle geçüpdür gicemüz gündüzümüz (G. 156/ B. 5/ s. 267)*

3.11. Kayık

Ayın hilal şekli ile ilgi kurulan varlıklardan biri de kayıktır. Böyle bir hayalde gökyüzü deniz, hilal o denizde doğudan batıya doğru ilerleyen bir kayık, yıldızlar da kayıkla gezintiye çıkmış güzeller olarak tasavvur edilir. Pervin ile hilalin yan yana gelmesi, ayın üçüncü konağına gelmesiyle ortaya çıkan bir durumdur. İşte bu durum kayık ve kayığa binmiş güzeller olarak ifade edilir. Burada Pervin (Ülker, Süreyya) takımyıldızının güzellere teşbih edilmesi, Yunan mitolojisinde yedi yıldızla dönüştürülen kız kardeşlerin anlatısına işaret etmektedir. Anlatıya göre, Pleiadlar olarak bilinen Pervin takımyıldızı Atlas ve Pleione'den olan yedi kızdır. Bu yedi kız, anneleriyle gezinirken Orion'a rastlarlar ve Orion bu kızlara âşık olarak onların peşinden gitmeye başlar. Kızlar da kendilerini kovalayan Orion'dan kaçarlar ve sonunda güvercine dönüşürler. Kızların bu hâline üzülen Zeus da onları gökyüzünde yedi yıldızla çevirir. Pervin takımyıldızı aynı zamanda sadakat, iffet, bekâret ve nefse hâkim olmayı simgeler (Erhat, 1996, 248; Bonnefoy, 2000, 922).

*Sanuram oldı mukârin gökde Pervîn'e hilâl
Keşfiye binüip güzeller gitse deryâdan yana (G. 5/ B. 5/ s. 178)*

3.12. Nalça

Nalça, ayakkabının altına çakılan demirlere verilen isimdir. Ayakkabıların topuk ve taban kısmının yıpranmasını engelleyen bu demir parçaları genel itibarıyla hilal şeklindedir. Bunların ayakkabıya tutturulmasında da kısa çiviler kullanılır ki beyitten anlaşıldığı kadarıyla bu çivilerin baş kısımları yıldız şeklindedir. Böylece şair, sevgilinin ayakkabısının altındaki nalçayı hilalle, onu ayakkabıya tutturmaya yarayan çivileri de yıldızlarla ilişkilendirir.

*Na'alçendür meh-i nev başmagunda
Kevâkib gibi zîrâ kebkebi var (G. 75/ B. 3/ s. 219)*

3.13. Saat

Geçmişten günümüze ay, zamanı belirlemede çok önemli bir yere sahiptir. Dinî açıdan önemli günlerin başlangıçları ayın evrelerine göre tespit edilmiştir. Yeni ay evresinden başlayıp tekrar yeni ay

evresine kadar geçen zaman bir ay olarak hesaplanır. Bu sebeplerden dolayı zamanı gösteren saat ile ay arasında münasebet kurmak mümkündür. İlk saatler olarak kabul edilen usturlaplar⁵ da dâhil olmak üzere zamanı ölçmeye yarayan saatler daire şeklindedir. Dolayısıyla ay-saat arasında hem zamanı ölçme hem de şekil bakımından ilişki kurulmuştur.

Müneccimdir felek kapunda şâhum

K'öninde ay ü gündün sâ'ati var (G. 134/ B. 3/ s. 253)

3.14. Taç, Külâh, Üsküf

Genellikle başları açık ve traşlı olarak tasvir edilen Kalenderilerin, başlarına bazı başlıklar takındıkları bilinmektedir ve şiirlerde buna dair ipuçları bulunmaktadır. Güneşe benzetilen sarı ve sırmalı başlık, kırk dilimli veya müjganlı taç gibi farklı başlıklara şiirlerde rastlanmaktadır (Şentürk, 2015, 181-183). Abdal ve dervişler çeşitli ritüeller eda ederek hatırı sayılır kimselerin kapılarına gidip buralarda gazel okuyarak dilenirlerdi. Kalenderilerin de gazel söylediklerine dair beyitler mevcuttur (Onay, 2000, 276-277). Onay'ın verdiği bu bilgiye Revânî'nin aşağıdaki beyti de başka bir örnektir. Başında hilale benzeyen Kalenderî tacıyla bir güzelin, kendine ait bir şiiri okuduğunu dile getirir. Yine şiirden, gazel okuyan güzelin başında hilal şeklinde bir başlığın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Gördüm Revânî şi'rün okur bir güzel bugün

Başında mâh-ı nev gibi tâc-ı kalenderî (G. 467/ B. 5/ s. 450)

Külâh, keçeden yapılan ucu sivri olan bir tür başlıktır. Bu başlıklar yapıldığı maddeye ve kullanan sınıfa göre *keçe külâh*, *şeb-külâh*, *zerrin külâh*, *Mevlevî külâhı* gibi farklı isimlerle anılmaktadır (Pakalın, 1983, 338-339; Öztoprak, 2010, 142-143). Aşağıdaki beyitte, sevgilinin kulu/ kölesi olma şerefine nail olan âşık, merteye bakımından öyle yücelmiştir ki gökyüzünde bulunan hilal onun külâhı olmuştur.

Kadr ile başum göge irişdi benden olalı

Mâh-ı nev kim görünü tarf-ı külâhumdur benüm (G. 257/ B. 3/ s. 326)

Revânî Divanı'nda karşımıza çıkan külâh çeşitlerinden biri de *şeb-külâhtır*. Şeb-külâh, isminden de anlaşılacağı üzere gece giyilen bir başlıktır. Yeşiloğlu, söz konusu başlığın turuncu veya kırmızı renkte olduğunu ifade eder (Yeşiloğlu, 2010, 84). İslam Ansiklopedisi'nde sekbanların avcı bölüğünün şeb-külâh adlı bir başlık taktığı belirtilir (Özcan, 2009, 327). Ayın dünya etrafındaki dönüş hareketi hüsn-i talil vasıtasıyla sevgilinin semtinin etrafında dönmesi olarak da değerlendirilir. Bundan başka gece vakti mahallelerde sarı renkli şeb-külâhla kolluk kuvvetlerinin dolaştığı da anlaşılmaktadır.

Görünen mâh-ı nev sanman kamer kûyun tolanmaga

O zerrin şeb-külâhını kıvrımışdur levendâne (G. 369/ B. 3/ s. 392)

Şeb-külâh kavramı başka bir beyitte daha kullanılır. Ay gibi olan sevgili varken gökyüzündeki ayın şeb-külâhını takıp seyrana çıkmasına gerek yoktur. Bu beyti "*Sevgilinin (gece vakti) seyrana çıkarken şeb-külâh takmasına gerek yoktur, çünkü (sevgilinin) ay olduğu bir bakışla anlaşılır.*" şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Mâh idüğün bilindi senün bir nigâh ile

Seyrâna çıkmasun güzelüm şeb-külâh ile (G. 399/ B. 1/ s. 411)

Ayın altın başlıklı bir güzel olarak ele alındığı beyitte Süreyya takımyıldızı da gümüş tenli güzelin elbisesindeki gümüş düğmeler şeklinde tasvir edilir. Süreyya takımyıldızında bulunan yıldızların iki sıra hâlinde ve düzgün sıralanması (Uzun, 2010, 163) münasebetiyle elbisenin gümüş düğmelerine, hilal şeklindeki ayın da altın renkli bir başlığa benzetildiğini düşünmek mümkündür. Bu tasvirle aynı zamanda ayın üçüncü konağı olan Süreyya'da olduğu ifade edilir.

Mâh u Pervîn mi bu ya her gice gerdün kuçar

Altun üsküflü gümüş düğmelü bir sîm-teni (G. 474/ B. 6/ s. 454)

Batlamyus'un dünya merkezli sistemine göre hem ay hem de güneş dünyanın etrafında döner. Divan şairleri de kozmik unsurlardan faydalandıkları şiirlerde bu anlayıştan hareket ederler. Revânî'nin şiirinde ay ve güneş, gümüş göğüslü sevgiliye hizmet eden, altın başlıklı iki güzele benzetilir. Beylere ve önemli kimselere hizmet etmekle görevli kimselerin altın işlemeli başlık taktıkları da beyitten anlaşılmaktadır. Buna göre ay ve güneş, altın başlıklı güzellerin beylere hizmet etmesi gibi, hayran bir şekilde sevgiliye hizmet etseler şaşılmaz.

⁵ Usturlap: Güneşin veya yıldızların yüksekliğini ölçmeyen yarayan aletin adıdır. Bu aletle yapılan ölçümler yıldız haritalarıyla birlikte düşünülünce enlem, güneşin doğuş ve batış zamanı, kible yönü, namaz vakitleri gibi bilgileri elde etmek mümkündür. Zamanın cep saati işlevini gören ve daire şeklinde olan usturlap, müneccimlerin astronomiye dair hesaplamaları yapmak için kullandıkları önemli araçlardandır (Tez, 2009, 82-92).

Ay u gün ser-geşte olsa n'ola sen sîmîn-bere

Altun üsküflü güzeller hıdmet eyler beglere (G. 358/B. 1/s. 386)

3.15. Taş

Gök cisimlerinin hareketleri hüsn-i talil vasıtasıyla şiirlerde dile getirilir. Akşam vakti ayın doğuşu ve gökyüzündeki seyrini tamamladıktan sonra batışı doğal bir olaydır. Bu doğal hareketi Revânî, âşığın çektiği sıkıntıları anlatmak için kullanır. Buna göre güneş yüzlü, hilal kaşlı sevgiliye âşık olan felek, ona duyduğu aşktan ve aşkın verdiği elemenden dolayı ay taşı ile sinesini döver. Burada taş ile ay arasında bir şekil benzerliği söz konusudur, fakat mesele sadece bundan ibaret olmasa gerektir. Çünkü Türk mitolojisinde taş kutsaldır ve hastalıkları iyileştirici bir niteliği olduğuna inanılır (Beydili, 2004, 549-552). Bu münasebetle herhangi bir derde müptela olan kimse, hatta ölüm gibi amansız bir acı yaşayanlar bu deritten kurtulmak veya bir nebze olsun teselli bulmak için taşın bu özelliğinden faydalanır. Aşağıdaki beyitte de feleğin, ay taşı ile sinesini döverek derdine teselli aradığı düşünülebilir.

Seng-i mâh ile felek dögmez idi sînesini

'Âşık olmasa o gün yüzlü hilâl-ebriya (G. 393/B. 2/s. 407)

3.16. Tepsi

İçki ve eğlence meclislerinde kullanılan kadeh dışındaki araçlar da şekil, renk ve hareket bakımından kozmik unsurlarla ilişkili olarak beyitlerde kullanılır. Eğlence meclisinde kadehleri ve şarap sürahisini ve mezeleri taşımakta kullanılan tepsi, hem renk hem de şekil bakımından ay olarak değerlendirilir. Kimyacıların madenlere gezegen adlarını vermelerinden dolayı bu tür benzetmelerde aynı zamanda söz konusu araçların yapıldığı maddeye de işaret edilir. Buna göre kimyacılar gümüşe ay, cıvaya Utarit, kalaya Zühre, altına Şems, bakıra Merih, tunca Müşterî, kurşuna da Zühal adını verirler (Kam, 2008, 193-209). Aşağıdaki beyitte güneşle eşleştirilen kadeh altın, ayla eşleştirilen tepsi gümüş madenini çağrıştırmayı münasebetiyle beyitten, söz konusu araçların yapıldığı hammaddeye yönelik bir çıkarım yapmak da mümkündür.

Altun piyâle ile gümüş tebsi ay u gün

Bezmümde sâki k'ol meh-i nâ-mihribân ola (G. 14/B. 2/s. 183)

3.17. Yaka

Revânî'nin bir beytinde güneş ve güneş ışınlarının oluşturduğu manzara altın dokumalı/ işlemeli bir elbiseye benzetilmiştir. Altın işlemeli elbise aynı zamanda bir zenginlik göstergesidir ki beylere ve önemli kişilere hizmet edenlerin bu tür kıyafetler giydiği beyitten anlaşılmaktadır. Beyitte ikinci olarak mâh-ı nev için yeni yaka tabiri kullanılmaktadır ki bu tür yaka takan hizmetkârların olduğu da düşünülmelidir. "Yakalı Baltacılar" hakkında verilen bir malumatta bunların saray baltacıları için kullanılan bir tabir olduğu ifade edilir. Teberdârân-ı hassa da denilen baltacılar, yalnız önelerini görebilecek tarzda yakalı bir dolama giymeleri münasebetiyle bu isimle anılırlar. Zülüflü baltacılar olarak da bilinen bu sınıfın enli yakası bulunan lacivert dolama giyen ve sarayın haremde aile kısmına hizmet edenlere yakalı baltacı adı verilmiştir (Pakalın, 1983, 601). Bâkî'nin iki beytinde rastlanan *kamerî yaka* tabiri, hilal ile yaka arasında bir ilgi kurulduğunu gösterir:

Kamerî yakalı bir hûb serâser gidiyor

Ola tâ bezm-i Hudâvend'e felek hizmetkâr (Küçük, 50)

Yaraşur ey sipîhr-i mâh-cemâl

Kamerî yaka olsa sana hilâl (Küçük, 214)

Beyitlerinden güzellerin kamerî yaka kullandıkları anlaşılmaktadır. Kaside beytinde, gökyüzünü baştan başa (doğudan batıya) seyreden ay, feleğin kamerî yakalı güzelidir ve memduha hizmetkârlık yapar. Gazel beytinde de ay yüzlü güzele, kamerî yaka olarak hilalin yakışacağı ifade edilir (Deniz, 1992, 284-285). Aşağıdaki beyitte önce güneş altın elbisesiyle sevgilinin hizmetini görür, sonra da yeni yakasıyla hilal sevgiliye hizmet etme görevini üstlenir.

Gün gibi câme-i zer-beft ile hidmetde idi

Güzeliim mâh-ı nev olmasa idi yeni yaka (G. 11/B. 3/s. 181)

3.18. Yatak

Divan şiirinde kozmik unsurlar, sevgilinin uyumak için kullandığı yatak ve yastık gibi araçları karşılamak için kullanılır. Gönül ülkesinin padişahı olan sevgilinin güzelliği ve yüceliği her zaman vurgulanır. Uyumak için çekildiği odasında, sevgilinin yüceliğine yaraşır bir şekilde, onun yatağı güneş, yastığı da aydır. Revânî, şiirinde bu hayali istiare ve teşbih sanatlarını iç içe kullanarak ifade eder. Buna göre

sevgilinin saçları padişah, yanak onun yatağı ve alın da yastığıdır. Fakat beyitte geçen yanak-yatak ve alın-yastık benzetmeleri, basit bir teşbihten ibaret değildir. Buradaki yanak ve alın kelimeleri, öncelikle açık istiare yoluyla ay ve güneş unsurlarıyla karşılanır, ikinci olarak da ay-yatak, güneş-yastık benzetmesine konu olur. Bu açıklamadan hareketle beyit şu şekilde anlaşılabilir: *Sevgilinin misk kokulu kâkülü öyle bir padişaktır ki güzelliğinin haremindedir güneşi yastık, ayı da yatak yapıp yatmıştır.*

Bu ne şehdür kim yatur hüsnün harâmindedir idiip

Mihri bâlîn mâhu pister kâkül-i müşkîn-i dost (G. 32/ B. 5/ s. 194)

SONUÇ

Sanat eseri, sanatçı tarafından meydana getirilmiş estetik bir nesnedir. Bu estetik nesne, bir taraftan sanatkârın varlık âlemine bakışını ve dikkatini verirken diğer taraftan varlık âleminin sanatçı tarafından yorumlanmasının dil düzeyindeki yansımalarını verir. Herhangi bir estetik nesne (şiir) üzerinde yapılan çalışmanın amacı da sanat eserini dil düzeyinde okuyup anlayarak sanatçının, anlam tabakaları vasıtasıyla dile getirdiği yorumu tespit etmektir. Bunu yapabilmek için de sanatçının eserinde kurduğu kavram dünyasını ortaya koymak son derece önemlidir.

Klasik Türk şiirinin ilham kaynaklarından biri kozmik âlemdir. Bu bağlamda kozmik unsurların ulaşılmazlığı, sahip olduğu mükemmel düzen, hareketleri, şekilleri, ısı ve ışık kaynağı oluşları vb. özellikleri divan şairinin hareket noktasını teşkil eder. Çünkü âşık ve sevgili ilişkisini temel alan gazellerde divan şairinin söylediği hemen her şey aşk ve bu aşkın anlatımı üzerinedir. Şiirin maddî yapısı olan sözcükler de bu sözcükler vasıtasıyla oluşturulan manzaralar da bu duygunun anlatımı için birer araçtır. Fakat kâinatın yaratılışının temelinde bulunan aşk, sıradan bir duygu olmadığı için onun anlatımı da sıradan olmamalıdır. Bundan dolayı sanatkâr bir üst dile ihtiyaç duyar. Belki de bu duyguyu hissedilene en yakın şekilde anlatmanın yolu, bir üst dil olan sanatı kullanmaktır ve sanatçı da fizikötesi bir kavram olan aşkın anlatımında bu dilin bütün imkânlarından faydalanır. Yani yüce bir kavram olan aşkın anlatımı da yüce olmalıdır. İşte bu noktada aşk ve aşkın odak noktası olan sevgili ile kozmik unsurlar arasındaki ilişki ortaya çıkar. Böylece sanat eserinde dile getirilen kozmik âlem, aşkın ve sevgilinin yüceliğini yansıtan bir ayna olur. Biz de bu çalışmada, kozmik unsurlardan ay vasıtasıyla Revânî'nin şiirlerinde kurulan anlam tabakalarına ulaşmaya gayret ettik.

Birinci felekte bulunan ay, dünyanın etrafında döner ve bu dönüşü esnasında güneşten gelen ışığın artıp azalmasıyla görünen hilal, yarım ay, dolunay şekilleri; geceyi aydınlatması ve ulaşılmazlığı dolayısıyla sevgiliyle en çok ilgi kurulan unsurdur. Revânî de ayın bu özelliklerinden hareketle gazellerinde sevgilinin kendisi, yüzü, yanağı, alını, kaşları, ayva tüyleri; sevgilinin kullandığı taç, halka, kabza, yatak, nalça gibi eşyalarla ay arasında çeşitli münasebetler kurmuştur. Buna karşılık âşıkla ay arasında tesis edilen ilginin sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre âşığın dıştan bakıldığında görülebilecek durumda olan kemikleri, göğsündeki dağ yaraları, aşk derdinden dolayı bükülmüş boyu ve sevgilinin semtinin etrafında dolaşması âşıkla ay arasındaki sınırlı münasebeti teşkil eder. Sonuç olarak Revânî, şiirlerinin birinci anlam tabakasında kozmik unsurlardan ayın, yaklaşık otuz günlük devrinde gözlemlenebilen hemen her özelliğini gözler önüne serer. Böylece muhatabın zihninde bir yücelik duygusu ve hayranlık uyandırır. İşte tam bu noktada ikinci anlam katmanına geçilerek yüce bir duygu olan aşkın anlatımı yapılır.

KAYNAKÇA

- Avşar, Ziya (2009). *Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi ve Revânî'nin Bir Gazelinin Bu Yönteme Göre Şerhi*. III. *Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına)* (s. 12-30). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Avşar, Ziya (2017). *Revânî Dîvânı*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Bonnefoy Yves (2000). *Mitolojiler Sözlüğü*. (Haz.: Levent Yılmaz). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, Nebi (1993). Çadır. *TDVİA*, 8, 158-162. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cadir>
- Can, Yılmaz (1993). Kâbe. *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*(7), 67-91.
- Deniz, Sabahat (1992). 16. *Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev'î-Yahyâ Beğ)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dizer, Muammer (1991). Astronomi. *TDVİA*, 4, 183-186. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ay>
- Erhat, Azra (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Güven, Hikmet Feridun (1988). *Hayretî Divanı'nda Kozmik Âlem ve Zaman*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hakkı, Erzurumlu İbrahim (2012). *Marifetnâme*. (Cilt 1). (Haz.: Durali Yılmaz-Hüsni Kılıç). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- Hill, Donald R. (2011). *Gökyüzü ve Bilim Tarihi*. (Çev.: Atilla Bir-Mustafa Kaçar). İstanbul: Boyut Yayınları.
- İnalçık, H. (2010). *Has-Bağçede Ays u Tarab Nedîmler Şâirler Mutribler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kam, Ömer Ferit (2008). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*. (Haz.: Halil Çeltik). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Köprülü, Orhan F. (1992). Bayrak. *TDVİA*, 5, 247-254. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayrak> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- Kurnaz, Cemal (1993). Câm. *TDVİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam--edebyat> 41-42.
- Küçük, Sabahattin (tarih yok). *Bâkî Dîvânı*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2014). *Türk Mitolojisi*. (C. 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir (2009). Sekban. *TDVİA*, 36, 326-328. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sekban> (Erişim Tarihi: 12.12.2020).
- Öztoprak, Nihat. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(4), 103-154.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (Cilt 1-3). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pala, İskender (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şentürk, Atilla (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 131-180.
- Şentürk, Atilla (2015). Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 141-220.
- Tez, Zeki (2009). *Astronomi ve Coğrafyanın Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uzun, Mustafa İsmet (2010). Süreyya. *TDVİA*, 38, 162-164. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sureyya>
- Yeşiloğlu, Ayşegül Mine (2010). Zati'nin Gazellerinde Kıyafetlerle İlgili Unsurlar. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 74-88.